

ВІДГУК
офіційного опонента
Шахрай Валентини Михайлівни
на дисертацію **Сидорук Ірини Ігорівни**
«Теорія і методика формування соціальної компетентності
майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки»,
подану на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

Актуальність обраної теми та її зв'язок з науковими програмами.

Загострення в українському суспільстві соціальних проблем, зокрема тих, які пов'язані із міжособистісною взаємодією та браком в індивідів можливостей для належних соціальних досягнень, потреба в посиленні ролі закладів вищої освіти, які можуть впливати на темпи, якість та способи реалізації соціально-економічної політики держави, сприяти виконанню нагальних соціальних та соціально-психологічних завдань, зокрема шляхом утвердження компетентнісної парадигми освіти, актуалізують проблему формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. У нинішніх умовах суспільного розвитку України соціальна компетентність, насамперед соціальних працівників, постає як важлива умова набуття суспільством таких ознак, як суспільна злагода, соціальна справедливість, соціальний поступ, що характеризують зріле та гуманне суспільство. Водночас дослідження спрямовано на подолання низки суперечностей щодо фахової підготовки майбутніх соціальних працівників та формування їх соціальної компетентності. Зважаючи на викладене, дослідження Ірини Ігорівни Сидорук «Теорія і методика формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки» є своєчасним й актуальним. Дисертаційна робота І. І. Сидорук виконана в межах наукової теми Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Реалізація принципу людиноцентризму в сучасній національній освіті» (державна реєстрація № 0113U002224), відповідно до плану наукових досліджень кафедри соціальної

роботи та педагогіки вищої школи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Соціальна взаємодія та соціальне партнерство в системі інститутів соціальної сфери» (державна реєстрація № 0119U000672), «Компетентнісна модель фахівця» (державна реєстрація № 0119U001797).

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційної праці Ірини Ігорівни Сидорук, варто відзначити **найбільш істотні наукові результати:**

– обґрунтовано концепцію формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки, яка ґрунтується на теоретичному, методичному, методологічному та технологічному концептах, основною ідеєю якої є гармонійний розвиток особистості в соціальній та професійній сферах, формування компетенцій для навчання (освіти) протягом життя, самоосвіти й саморозвитку, здатностей ефективно взаємодіяти із соціумом та продуктивно реалізовувати соціальні ролі, функції в межах компетенції соціального працівника, насамперед у наданні належної підтримки іншим у вирішенні їхніх соціальних проблем;

– науково обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено систему формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки, що представлена у формі взаємозумовлених складників, які поєднані між собою ієрархічними зв'язками та постають єдністю теоретико-методологічного, цільового, змістово-процесуального, результативного блоків;

– розроблено модель соціально компетентного соціального працівника, що відображає структуру самої соціальної компетентності (охоплює особистісні якості, мотиви, настановлення, цінності, домінуючі функції, дії та здатність до їх реалізації (соціальні компетенції));

– визначено організаційно-педагогічні умови як системотвірну основу процесу формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти: стимулювання соціальної активності студентів;

створення відкритого, збагаченого соціальним складником освітнього середовища закладу вищої освіти; надання менторської підтримки студентам; актуалізація інноваційних технологій, традиційних та інноваційних форм, методів, засобів дієвого формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників.

Нові факти, отримані здобувачем. Дисертація І.І.Сидорук є комплексним теоретико-методичним дослідженням, в якому вперше: обґрунтовано концепцію формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки; науково обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено систему формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки; розроблено модель соціально компетентного соціального працівника; визначено організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти; уточнено й конкретизовано структуру та зміст соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників; визначено критерії та показники рівнів сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників; удосконалено визначення сутності поняття «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій І. І. Сидорук дають змогу дійти висновку про наукову обґрунтованість і достовірність представлених результатів. Зміст виконаної роботи відповідає меті та поставленим завданням. Всебічне вивчення джерельної бази, яке здійснила здобувачка, дали їй змогу достатньо переконливо висвітлити теоретичні, методичні та практичні аспекти досліджуваної проблеми, розкрити наукові підходи до змісту поняття «соціальна компетентність майбутніх соціальних працівників». Наукові положення, висновки і рекомендації, представлені в дисертаційній праці І. І. Сидорук, є переконливими, що зумовлено використанням суттєвої теоретичної

бази дослідження, застосуванням компетентнісного підходу як провідного та низки супідрядних методологічних підходів до вивчення проблеми формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки, коректним визначенням дослідницького апарату дисертації, поєднанням теоретичних й емпіричних методів дослідження, проведенням результативної експериментальної роботи та статистичною перевіркою достовірності виявлених відмінностей у показниках розподілу студентів у контрольних та експериментальних групах.

Рівень апробації основних положень дослідження є достатнім і підтверджується участю І. І. Сидорук у науково-практичних заходах різних рівнів.

Рецензована дисертація ґрунтується на використанні широкої джерельної бази (728 джерел, 86 із них – іноземними мовами). Здійснений різнобічний аналіз наукової літератури, нормативних документів, освітніх програм, навчальних планів, змісту програм навчальних дисциплін, інтернет-ресурсів щодо підготовки майбутніх соціальних працівників детермінував глибину теоретичних узагальнень та обумовив можливість розв'язання кола окреслених завдань.

Значущість дисертації для науки і практики. Дисертаційна робота І.І.Сидорук містить нові, раніше не захищені наукові положення, а отримані результати розв'язують актуальну наукову проблему і є, безперечно, значущими насамперед для науки й практики вищої школи та підготовки соціально компетентних майбутніх соціальних працівників.

Обґрунтовані в дисертації результати дослідження впроваджено в освітній процес закладів вищої освіти різних регіонів України, у діяльність ряду громадських організацій.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Основні положення та висновки здійсненого дослідження доцільно використовувати в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Напрацювання авторки дослідження можуть бути використані: в лекційних

курсах, практичних та семінарських заняттях під час підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти; під час викладання професійно-орієнтованих навчальних дисциплін; для підвищення кваліфікації і перекваліфікації працівників соціальних служб, установ та організацій державної та недержавної форм власності; для розробки спецкурсів, спецсемінарів, навчальних посібників; у позааудиторній роботі та самоосвітній діяльності студентів.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Слід відзначити належну логіку дисертаційної роботи, чіткість та узгодженість викладу матеріалу дослідження. Структура роботи є повною, вона містить вступ, п'ять розділів, висновки до них і загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

У дисертаційному дослідженні розкрито теорію й методику, обґрунтовано методологічні основи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки, сформульовано теоретичні положення, які створюють передумови для розробки системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників та її графічної моделі, з'ясовано сутність загальнонаукових і специфічних принципів та наукових підходів. Зокрема, в основу методології дослідження покладено системний, синергетичний, діяльнісний, студентоцентрований, середовищний, акмеологічний підходи, а також загальнонаукові та специфічні принципи, серед яких насамперед виділяється принцип навчання (освіти) протягом життя. Провідним у дослідженні визначено компетентнісний підхід, що відповідає сучасним вимогам професійної підготовки майбутніх фахівців.

Позитивним, на нашу думку, є те, що дисертантка здійснила дефініційний аналіз поняття «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника» на основі аналізу понять такого логічного ланцюга, як «соціальна компетентність»—«соціальна компетентність студента»—«соціальна компетентність студента» (у контексті підготовки фахівця конкретного профілю)—«соціальна компетентність майбутнього соціального працівника». Це дозволило І. І. Сидорук представити

визначення базового поняття дослідження «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника» як трирівневого інтегративного утворення.

Схвально сприймається структура соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників як сукупності мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного та особистісно-рефлексивного компонентів, виокремлення та з'ясування сутності яких ґрунтувалося на структурі компетенції, компетентності, аналізі базових понять дослідження.

Інноваційну основу має розроблена авторкою дисертації система формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки, яка зорієнтована на забезпечення цілеспрямованого впливу на особистість майбутнього фахівця, його мотивацію, ціннісні орієнтації, світоглядну, когнітивно-діяльну сфери; формування в студентів здатності до регуляції процесу й результату реалізації компетентності, рефлексії власної соціо професійної діяльності та діяльності інших, самонавчання, саморозвитку; формування компетенцій для навчання протягом життя. Вона побудована на основі моделі самої соціальної компетентності, моделі соціально компетентного соціального працівника, його підготовки, а отже, це дає змогу забезпечити цілісність, неперервність означеного процесу під час особистісного, соціо професійного становлення студента – здобувача освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності 231 Соціальна робота.

Варто позитивно схарактеризувати і ту частину дослідження, що розкриває практику формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. У ній доведено дієвість розробленої системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників – здобувачів освіти на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота в процесі їх фахової підготовки й можливості її впровадження в освітній процес закладів вищої освіти; здійснено підбір ефективних інноваційних технологій, традиційних та інноваційних форм, методів і

засобів підготовки майбутніх соціальних працівників у контексті формування їхньої соціальної компетентності; визначено механізми впровадження організаційно-педагогічних умов та етапи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. Слід наголосити на значущості соціально спрямованих форм роботи зі студентами, насамперед розробленого авторкою дослідження факультативного курсу «Соціальна компетентність фахівця соціономічної сфери», організації діяльності студентського самоврядування та волонтерської групи, реалізації грантової програми ПОЛіС*Поліція і Спільнота, налагодженні соціального партнерства із соціальними інституціями громади тощо.

Цінність методичних розробок І. І. Сидорук полягає в тому, що у процесі формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти стрижневе місце відведено внутрішньо мотивованому студенту, котрий орієнтований на соціо професійний саморозвиток та здатен вибудовувати його індивідуальну траєкторію, є соціально активним й ефективно взаємодіє з різними соціальними групами, інституціями, клієнтами, здатен учитися протягом життя.

Вважаємо результативними розроблені методи оцінки ефективності результатів дослідницько-експериментальної роботи з формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. Позитивно, що підсумковий зріз формувального експерименту засвідчив математичну достовірність та статистичну значущість результатів експериментального дослідження. Це дає змогу підтвердити висновок дисертантки про те, що запропонована авторська система формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки є дієвою, статистично обґрунтованою та валідно достовірною. Авторка дисертації переконливо доводить можливість імплементації означеної системи в умовах закладу вищої освіти.

Висновки до розділів та загальні висновки відповідають концептуальним положенням та завданням дослідження і містять узагальнення одержаних дисертанткою результатів.

Додатки суттєво посилюють дисертацію. У них розгорнуто представлено смислові характеристики соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, методичні розробки з формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, методичний інструментарій діагностики рівня сформованості досліджуваного конструкту в студентів, результати констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту тощо.

Отже, аналіз змісту дисертації переконливо свідчить про високий рівень компетентності І.І.Сидорук у досліджуваній проблемі, глибоке знання предмета дослідження і завершеність викладу матеріалу.

Повнота відбиття результатів дослідження в публікаціях авторки. Основні положення за результатами дисертаційного дослідження висвітлено в 50-ти наукових і науково-методичних працях (з них 33 – одноосібні), зокрема: у 4-х монографіях, у 23-х статтях в наукових фахових виданнях України, інших держав та у виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз, у 15-ти статтях і тезах доповідей в інших виданнях; у 3-х навчально-методичних матеріалах та посібниках і 5-ти працях, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Вважаємо, що результати дослідження достатньою мірою розкрито в публікаціях авторки.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертаційної роботи. Структурна побудова і зміст автореферату ідентичні основним положенням, які подані в тексті дисертації.

Загалом можна стверджувати про успішність виконаного дослідження, його цілісність, завершеність, актуальність, обґрунтованість теоретичних положень і висновків.

Дискусійні положення змісту дисертації та побажання. Безумовно позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, слід відмітити деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. Цілком погоджуючись із визначенням дисертанткою менторської підтримки як важливої умови ефективного формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, бачимо доцільним з'ясування ступеня готовності суб'єктів до здійснення такої соціальної діяльності та визначення шляхів і способів її активізації.

2. Серед інноваційних педагогічних технологій дієвого формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників дисертантка виокремлює такі, як інформаційно-комунікаційні, ігрові, тренінгові, проєктні, інтерактивні (с. 241). Водночас, вважаємо, що тренінговим технологіям варто було б приділити більше уваги на сторінках роботи, подати їх детальну характеристику.

3. Звертаємо увагу, що підібраний авторкою дисертації комплекс методик для реалізації формувального етапу експерименту не знайшов повного відображення у змісті чи додатках дисертації, деякі з них (тренінги «Моя безпека в правовому колі», «Соціальні права молоді», квест для дітей «Cара kids quest») представлені лише назвами чи коротким описом.

4. Доцільно, на нашу думку, при висвітленні формувального етапу експерименту навести приклади проведення окремих заходів, коротко розкривши їх хід та методи й прийоми формування соціальної компетентності студентів (майбутніх соціальних працівників), які застосовувались.

5. У розділі 5.4 в цілому належно відображено кількісні зміни у рівнях сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, але дисертантці варто було б докладніше проаналізувати й досягнуті якісні зміни у становленні соціальної компетентності студентів, що посилює б підтвердження ефективності проведеного експерименту.

6. На особливу увагу заслуговує розроблений авторкою факультативний курс «Соціальна компетентність фахівця соціономічної сфери». Як побажання для подальшої роботи в означеному напрямі, рекомендуємо передбачити можливість включення зазначеного курсу у навчальний план підготовки здобувачів вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота.

Загальний висновок. Зазначені зауваження і побажання не впливають суттєво на загальну позитивну оцінку дисертації і не ставлять під сумнів її теоретичне і практичне значення.

Ураховуючи актуальність, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, практичну значущість сформульованих положень і висновків, рецензована робота «Теорія і методика формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки» є цілісним, самостійним і завершеним науковим дослідженням, відповідає чинним вимогам до докторських дисертацій (пп. 10, 12, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 зі змінами), а її авторка – Сидорук Ірина Ігорівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,

завідувач лабораторії інституційного виховання

Інституту проблем виховання НАПН України

В. М. Шахрай

Шахрай В.М.

(Сидорук І. І.)